

ԲԺ. Ա. Ա. ՄԵԼԻԿ-ՓԱՅԱՅԵՎ
 (ԱՆՔ. ԲԵՐԿԱՅԻՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ
 ԵՐԱՊԵՐԵՄԵՆՏԱԿԱՆ ԿԱՅՆՈՒԹՅԱՆ
 ԱՍԻԱՏԻԿԱՆ)

ՄԱԼՅԱՐԻԱՆ ՅԵՎ. ՊԱՅ.ՔԱՐ ՄԱԼՅԱՐԻԱՅԻ ԴԵՄ

ԱԶԵՐՆԵՐ
 ԲԱԴՈՒ — 1934

ԲԺ. Ա. Ա. ՄԵԼԻԿ-ՓԱՇԱՅԵՎ
(ԱԴԲ. ԲՅՇԿԱԿԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ
ԵՔՍՈՆԵՐԵՄԵՆՏԱԼ ԿԱՅԵԴԲԱՅԻ
ԱՍԻՍՏԵՆՏ)

616.936

ՄԱԼՅԱՐԻԱՆ
ՅԵՎ. ՊԱՅԲԱՐ
ՄԱԼՅԱՐԻԱՅԻ ԴԵՄ

(ՀԱՐՑԵՐՈՎ ՅԵՎ
ՊԱՏԱՍԽԱՆՆԵՐՈՎ)

A II
39242

Հանրամատչելի գրքույկ տարրական յեկ
միջնակարգ դպրոցներում ավանդելու համար

ԱԶԵՐՆԵՇԻ
ԲԱԴՈՒ—1934

Şairlikdəki 4. #21/2282

Baş Məfəuət Mədirliyi, Məvəh № 4113, Sifariş № 677, Tiras 1000, İstəhsalata verilmiş 1/VI-
Cəpə imzalanmış 31 v 11-34. Cəp listi 1¹/₂. Kəqəz formatı 52X110.
Azərbaycan mədəniyyətində 26-lar adına "Kiləs Sarajı". Bakı, Əli Bəyramov küçəsi.

ՄԻ ՀԱՆՏ ԶԱԽՆԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՄԱԼՅԱՐԻԱՏԻ ՎԱՐԱԿԻ ՄԱՍԻՆ ՅԵՎ ՄՈԾԱԿԻ ԴԵՐՆ ԱՅԴ ՎԱՐԱԿՈՒՄ

Ի՞նչ է մայրախան.

Մայրախան—հիվանդութիւնն է, վորը յերեան և զալիս մար-
դու մեջ մոծակի կծելուց հետո, վորի մարմնի մեջ յեղել և աշա-
պես կոչված մայրախայի պլազմոդիա—մալարիայի վարակը:

Վո՞րեղից և ստանում մոծակը մայրախայի վարակը.

Մոծակը, և հատկապես եզր կերակրվում և մարդու կամ կեն-
դանիւնների արյունով: Ենթե մոծակը ծծել և մայրախայով հիվանդ
մարդու արյունը, ապա հիվանդի արյան զնդակիկներէ հետ, մո-
ծակի տաամօրսն են մանում զնդակիկներում գտնվող մայրախայի
պլազմոդիաները:

Դակ արու մոծակը մարդուն կամ կենդանուն չի՞ կծում.

Վոչ: Արուներն ամենեւին արյունով չեն սնվում:

Ի՞նչու. եզ մոծակը, վորի մարմնի մեջ կան մայրախայի պլազմո-
իաներ, յեբ կծում և մարդուն, ապա վերջինս կարող և հիվան-
դանալ մայրախայով.

Մոծակի որդանիդմի մեջ ընկած պլազմոդիաներն աշտեղ ա-
ղում ու դարդանում են: Եւրը մոծակը խայթում և, արյուն ծծե-
լու համար, նա իր կնճիթը մտցնում և մարմնի մեջ և ներս և
թափում իր թուքը, իսկ թուքի մեջ գտնվում են մայրախայի
պլազմոդիաները: Վերջիններս աշապեսով մանում են մարդու
մարմնի մեջ:

Եզ մոծակը, վորը ծծել և մայրախայով հիվանդի արյունը վարակ-
վում և արդյոք պլազմոդիայով յեվ կարո՞ղ և, հետևապես, այդ հի-
վանդութեամբ վարակել յեվ մարդուն.

Վոչ: Մոծակները բաժանվում են շատ ցեղերի: Միայն մոծակի
մի ցեղը—«անոֆելես»-ը կարող և վարակել մայրախայով և վա-

բակի մարդուն այդ հիվանդությամբ: Մյուս ցեղերի եզ մոծակ-
ները, թեպետև ծծում են մարդու արյունը, բայց պազմողիաները
վռնչանում են նրանց ստամոքսում: Դրա համար ել մոծակների
մյուս ցեղերն իրենց կծելով անհանգստացնում են մարդուն, բայց
մալարիայով չեն կարող վարակել:

ՎՆՐԷԱՑ ԶԱՐԱԾՈՒՅԱՄ ՎՐԱ ՄՈԾԱԿԸ ԿԱՐՈՂ Ե ԶԱՐԱԾԵՂ ՄԱՅՐԱՐԻԱՄ:

Մոծակը կարող է մի գլուղից մյուսը թռչել, յեթե այդ գլու-
ղերն իրարից շատ հեռու չեն գտնվում և մալարիան տարածել
յերկու գլուղներում: Մոծակները կարող են պատահաբար տեղա-
փոխվել բեռների հետ (որինակ՝ բամբակի հետ), վազոններում, նա-
վի պահեստներում, նավերի ստորին խորքում և տանել շատ հե-
ռու տեղեր, ուր գտնվելով ազատության մեջ, նա կարող է մարդ-
կանց կծել և վարակել մալարիայով, վորով հենց ինքը մոծակը
վարակվել է վորեն հեռու տեղում:

Ցերե մոծակը, վորն սնվում է մալարիայով վարակված մարդու ար-
յունով, կարող է ընդունել մալարիայի պազմողիաներ, իսկ հետ-
գայում կծելով առողջ մարդուն, իր բոլ վարող է վարակել այդ
պազմողիաներով—ի՞նչ յեզրակացություններ պե՞տ է համել դրանից:

Մենք կարող ենք հետևյալ յեզրակացությունը հանել. առողջ,
մարդուն մալարիայով վարակելու համար հարկավոր են. 1) մա-
լարիայով հիվանդ մարդ, 2) նրա արյունը ծծած մոծակ, 3) այդ
մոծակի խայթումն առողջ մարդուն:

ԻճՆՆՆԱՄ Ե ԿՅԱՄՈՒՄ ՄՈԾԱԿԻ ՊԵՐ:

Մոծակն իր խայթոցով մալարիայով պատվաստում է առողջ
մարդուն և այսպիսով տարածում է մալարիան:

ԱՅՍ ԳԼԽԻ ՀԱՄԱՌՈՏ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Մալարիան կարող է գլություն ունենալ միայն այնտեղ,
վորտեղ կա մալարիայով հիվանդ մարդ և «անոթելիս» եզ մոծակ:

Մի ընտելելի տեղից մի ուրիշ տեղ թռչելով կամ աննկատելի
էերպով տեղափոխվելով, մոծակը կարող է հիվանդությունը տա-
րածել: Առանց մոծակի մալարիան չի կարող հիվանդից առողջ
մարդուն անցնել:

**ՎՈՐՅԵՂ ԵՆ ԱՊՐՈՒՄ ՄՈՒԱԿՆԵՐԸ ՑԵՎ ԻՆՉՊԵՍ ԵՆ
ԲԱԶՄԱՆՈՒՄ ՈՒ ԻՆՉՈՎ Ե ՅԱՐԲԵՐՎՈՒՄ ՄԱՆՅԱՐԻԱՅԻ
«ԱՆՈՅԵԼԵՍ» ՄՈՒԱԿԸ ՄՅՈՒՍ ՄՈՒԱԿՆԵՐԻՑ**

Հեռագրապես, մայրաքաղաքի արտաձայն հանձնարարը հանգիստանում է ռաճիճիկու եղ մոծակը: Վո՛ր լեկերենում լեվ վո՛րսեղ եմ գնացում մոծակները:

Մոծակը, գլխափորապես, ապրում է տաք յերկրներում: Այն յերկրներում, ուր մոծակը կարող է ապրել, նա աճում է տափարակ տեղերում, և հատկապես տխտեղ, վորտեղ կանգնած ջուր կա—հաճուածներ, փոքր, վոչ խորը լճեր, գետակներ և գետերի մոտ փոսերում և կանաքներում, կանգնած ջրերում, բակերի տափազաններում:

Ասացե՛ք ձեզ հայրենի՝ յեմ ԱՍԵՒ-ում վորեվե հանճոս կամ կանգնած ջուր, վորը պիտանի լինի մոծակի համար:

Յեղլախի հաճուածները, Քուր գետի հեղեղվելու հետևանքով կանգնած ջրերը, Քյոլլայի հաճուածները, գյուղական վատ ջրանցքներում կանգնած ջրերը, Մուգանի հաճուածները և շատ ուրիշները:

Արդյո՞ւմ միտս անհրաժեշտ է այդպիսի մեծ քանակությամբ ջուր, ինչպես այդ հանիճներում, վորպեսզի մոծակը կարողանա բազմանալ:

Վոչ, Բափական և բակը գցած կոնսերվի դատարկ տուփ կամ քանջարանոց նետված կափի կտորած կմի մեջ փոքր ինչ անձրևային ջուր հափարվի կամ բակում ջրով կանգնած տակառը, վորի միջի ջուրը չի ցամաքել, առհասարակ մոծակի բազմանալու վտանգ կա տխտեղ ուր կարող է ջուրը կանգնել, թեկուզ և քիչ քանակությամբ:

Տարվա վո՛ր ժամանակ մոծակներն առանձնապես ուժեղ են բազմանում:

Վաղ գարնանը, հենց վոր սկսում են տաք որերը և ձները հալվում—գետերը հորդանում են, մոծակներն սկսում են բազմանալ: Մեզ մոտ Ազրբեջանում մոծակներն սկսում են բազմանալ ապրիլի վերջերին:

Մոծակներն ինչպես են անցկացնում ձմեռը:

Յերբ սկսվում են աշնանային ցուրտ որերը, նայե՛մբեր ամսից, մոծակների մեծ մասը, մնալով ողի մեջ—վոչնչանում է: Նրանց

առհաճան մասը տնտեսականում և տնտեսական, ախտահարող, առաջ շնչեցրել, թաղանթում և մուկ անկյուններում, մահապաշտ-
ների ու թախտերի տակ, առաստաղի վրա, սյուների վրա, ուր
և մնում և մինչև դարնանային տաք որերը:

Վո՛րսեղ եմ բազմաճում մոծակներն ամառը յեղ ի՞նչպես և կատար-
վում նրանց բազմաճումը:

Ձմեռն անցկացրած մոծակը, դարնանը դուրս և դալիս շնչե-
ցից, գտնում և վոչ խորը կանգնած ջրեր և ջրի յերեսին դնում
և իր ձվիկները—թվով մոտ 200, Այդ ձվիկներից մի քանի որ
հետո դուրս են դալիս թրթուռներ և մի քանի որից հետո թըր-
թուռից կերպարանափոխվելով հարսնյակի, դառնում են թևավոր-
ված մոծակներ: Ազդեցիկներում ապրիլի վերջից մինչև հոկտեմբե-
րի վերջը մոծակից առաջանում են 7—8, իսկ յերեսին ել շատ
սերունդներ: Այդպիսով, տարվա ամբողջ տաք յեղանակներին մի
մոծակից կարող և առաջանալ մի քանի միլիոն նոր մոծակներ:
Ի՞նչով և օտրեմովում մայրաքաղաքի մոծակը, վոչ մայրաքաղաքի մոծակից:

Արտաքին տարբերությունների նշաններ շատ կան: Հասարակ
աչքով տեսնելու նշանները—վորեն մակերևույթի վրա մա-
լարիայի մոծակի նստելը: Մալարիայի մոծակը նստում և, իր
մարմնի հետևի մասը հետ ըստ ըստ շնչելով: Այդ դրության մեջ մո-
ծակի մարմինը մակերևույթի հետ կապում և սուր անկյուն:
Հասարակ մոծակը նստում և վորեն ըստի վրա այնպես, վոր նրա
մարմինը հավասարվում և այն մակերևույթի հետ, վորի վրա նա
նստել և: Նրա թևերի վրա պարզ կարելի յե զանազանել սև նշան-
ներ, վորոնք հասարակ մոծակի թևերի վրա չեն լինում:

Ո՛ւնի արդյոք այդ մոծակը հասարակ աչքով աննշանելի օտրեմով
նշաններ:

Ունի: Այդ նշանները կարելի յե տեսնել միայն խիստ խոշորա-
ցույց ապակիով կամ մանրադիտակի տակ: Ճանաչելով դրանց
հեշտությամբ կարելի յե վոչ միայն տարբերել մալարիայի մո-
ծակին, այլև վորոշել մոծակի տեսակը, քանի վոր մալարիայի
մոծակները մի քանի տեսակ են լինում:

Ջամազանովում են արդյոք մայրաքաղաքի մոծակի բրբուռներից:

Թրթուռներն ապրում և լողանում են ջրի մեջ, առանց նրա
մակերևույթի վրա յերևալու: Ջրի մակերևույթի տակ մալարի-

այն մոծակի թրթուռը տեղավորվում է ջրի մակերևույթի հետ համասար, իսկ վոշ-մալյարիայի թրթուռը տեղավորվում է ջրի յերեսին սուր անկյունի տակ:

Թրթուռների նման դասավորությունն ունի՝ արդյո՞վ վարելիս պահանջում բացառությունն.

Այո, ունի: Թրթուռները, ջրի մեջ ապրելով, շնչում են ող, բայց վոշ այնպես, ինչպես ձուկը, այլ ջրի միջից դուրս հանելով իրենց շնչափողը: Մալյարիայի մոծակի թրթուռի շնչափողը տեղավորված է մարմնի հետ համահամասար, և դրա համար ել, վորպեսզի ջրից դուրս հանի այն, ապա թրթուռը պետք է ջրի մակերևույթի վրա տեղավորվի հորիզոնական ձևով: Իսկ վոշ մալյարիայի մոծակներին թրթուռների շնչափողը տեղավորված է մարմնի բուժ անկյունում և այդ պատճառով, յեթե նա ուղում է իր շնչափողը ջրի յերեսը հանել, ապա թրթուռն ինքն իր մարմինը պետք է տեղավորի ջրի յերեսի սուր անկյունի տակ:

Իսկ մալյարիայի յեկ վոշ մալյարիայի մոծակների ձվիկները նույնպե՞ս արբերվում են միմիանցից.

Նրանք իսկապես տարբերվում են իրենց ձևով և իրենց դասավորությամբ: ջրի մակերևույթի վրա: ձվիկների տարբերվող նշանները կարելի է յե լավ տեսնել միայն մանրադիտակի տակ:

Մոծակների համար արդյո՞վ վարելիս նշանակությունն ունի՝ նանիկների յեկ կանգնած շերի բուսականությունը.

Բուսականությունը, ինչպես յեղեղները, ջրային բամբակը և ուրիշները, իսկ առանձնապես այն բուսականությունը, վորը պատկում է ջրից դուրս չի ցցվում, շատ է նպաստում ձվիկներ գնելուն, և դրա հետ միասին թրթուռների սնունդի գեր և կատարում:

Ինչո՞ւ նուսող ջուրը պեճակվան չե մոծակների բազմանալու համար.

Վորպեսզի հոսող ջուրն իր հետ տանում է ձվիկները և թրթուռները վոշնշանում են: Իսկ վորպեսզի ձվիկներից թրթուռներ առաջ դան, նրանց հարկավոր է հանգիստ ու տաք տեղ:

ԱՅՍ ԳԼԽԻ ՀԱՄԱՌՈՏ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ուրեմն, մենք դիտենք, վոր մոծակները տարածվում են տաք ու ջերմ յերկրներում, նրանց բազմանալու համար լավագույն տեղեր են հանգիստում տափարակ ճահիճներով և կանգնած ջրերով

տեղերը. մոծակների մեծամասնութիւնը մեռը վռնշանում են, վորոշ մասը մեռում է շենքերում, և առք որբերը սկսելուն պես մվիկներ են դնում Զրամբարներում, վորտեղ աճում են մոծակների նոր-սերունդներ: Մալլարիայի մոծակը, նրա թրթուրը և նրա մվիկներն ունեն իրենց զանազանող, նշանները՝ հասարակ մոծակների թրթուրից ու մվիկից: Այդ նշաններից շատերը մենք կա-րող ենք տեսնել հասարակ աչքով, իսկ այդ նշաններից մեծ մասը մենք տեսնում ենք խոշորացույցի տակ:

III.

ԱՄԱՐԷ՝ ՄՈՒԾԱԿՆԵՐԻ ԾԵՆՔԵՐ ՄՏՆԵԼՈՒ ԺԱՄԱՆԱԿԻ ՈՒ ՆՐԱՆՑ ՆՊԱՏԱԿՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ, ՆՐԱՆՑ՝ ԳԵՐԿԱՐ ՅԱՐԱ-ԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԹՈՉԵԼՈՒ ԸՆԴՈՒՆԱԿՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ ԳԵՎ ԹԵ ՄԱՐԴԻԿ ՎՈՐԶԱՓ ԳԵՆԹԱԿԱ ԳԵՆ ՄԱՅԱՐԻԱՅՈՎ ԿՎԱՆԴԱՆԱԼՈՒՆ

Որվա վո՛ր ժամանակն է մոծակը մարդկանց բնակարանում յեռնվում.

Մոծակները բնակարան են մտնում արևի մայր մտնելուն պես, մնում են այնտեղ համարյա թե ամբողջ գիշերը և առավոտյան արևի ծագելուց հետո, դուրս են թռչում բնակարանից:

Ի՞նչ նպատակով է մոծակը բնակարան մտնում.

Մոծակի բնակարան մտնելու նպատակը—արյունով սնվելն է: Կծելու համար ամենահարմար ժամանակը գիշերվա ժամերին է, յերբ մարդիկ քնած են և չեն լսում մոծակի մոտենալը:

Իսկ որվա մյուս ժամանակը չի՞ խայրում մոծակը.

Մոծակը կարող է խայթել ցերեկվա և գիշերվա ամեն ժամա-նակ, բայց քանի վոր մարդը ցերեկը արթուն է և քշում է նրան, դրա համար ել մոծակին դժվար է նստել մարմնի մակերևութի վրա և հարմար գիշեր ընդունել իր խայթոցը մարմնի մեջ մացնե-լու համար:

Ինչո՞ւ մոծակները ցերեկով դուրս են բռնում բնակարանից յեւ չեն րազմվում մութ տեղերում, վորպեսզի գիշերը շարունակեն իրենց հարձակումը քնածների վրա.

Գերեկը մոծակը թռչում է դեպի ճահիճները, մվիկներ տնե-լու համար: Մոծակների մի վորոշ մասը սակայն մնում է բնա-կարանում և ցերեկը:

Դուք առաջին, վոր մոծակը ցերեկը բռնում է դեպի ճամփեներս: Եւ
վոր՝ քան ճեղքաւորութիւն կտաղ եւ բռնել:

Գարգիւն է, վոր մոծակը կարող է թռչել 3 կիլոմետր. մի քանի
հեղինակներ յենթադրում են, վոր միանվագ թռչելի մոծակը
կարող է թռչել և հինգ կիլոմետր:

Ի՞նչպիսի է իմացվում այդ.

Այդ իմացվում է հետևյալ կերպ: Վորում են մի քանի հար-
յուր մոծակ և դնում են նրանց բարակ յերկաթալարից հյուսված
արկղի մեջ և սրահում են նրանց արտաքուստ վոչ ֆուսակար
քիմիական ներկի լուծվածքով: Հետո նրանց բոլորին արձակում
են: Հակելները յերկու-յերեք կիլոմետրի վրա վերստին են մոծակ-
ներին՝ այն կայանի շրջակայքում, վորտեղ մոծակներին ներկել
ու բաց են թողել—ու գցում են նրանց ապրտով թաթախած ափ-
սեյի վրա: Յեթե նրանց թևերի վրա ներկ կա, ապա ափսեյի վրա
յերևան են գտնու այդ ներկի բծերը: Այդպիսով վորսվում են այն
մոծակները, վորոնց ներկել ու բաց եյին թողել յերեք կիլոմետր
հեռավորության վրա:

ԱՅՍ ԳԼԽԻ ՀԱՄԱՌՈՏ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Մոծակները բնակարան են մանուկ արեւի մայր մանկուց հե-
տո, վորպէսզի գիշերը ձկնէ քնածներին արյունը, իսկ առավոտը
բնակարանից դուրս են թռչում և դնում ճահիճները ձվիկներ դնե-
լու համար: Յերեկը նրանք ավելի քիչ են խայթում, քանի վոր
նրանց քչում են: Մոծակը կարող է միանգամայն ինքնուրույն
կերպով 3—5 կիլոմետր թռչել:

IV.

ԱՅՍ ԾԱՆՈԹԱՆԱՆԷ ՄԱՆՅԱՐԻԱՅԻ ԳԻՎԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՅԵՐԵՎԱՆ ԳԱՆՈՒ ՅԵՎ ՆԲԱ ԱՇԽԱՏՈՒՆԱԿՈՒԹՅԱՆ ՎՐԱ ԹՈՂԱՄ ԱԶԳԵՑՈՒԹՅԱՆ ԳԵՏ

Ո՞վ ամենից մեծ է յնքաբերկում մալլարիայի հիվանդութեան՝ մա-
լլարիայի մոծակի կծիւց մեծ, վորն իր որդանիքի մեջ կրում է
մալլարիայի վարակը:

Ամենից շուտ հիվանդանում են յերեխաները, մարդիկ, վորոնք
զալիս են հեռավոր վոչ մալլարիայում տեղերից, մալլարիական
առյանի կլիմային անսովոր մարդիկ, և նմանապէս նրանք վորոնց
որդանիքը թույլ է և հյուսված:

Արդյո՞ք վարակիւելու վտանգի չի յեմբարկվում մայրաքաղաքի ուսումնի իր կազմվածքով ամուր բնակիչը։

Առաջինը, պետք է յենթադրել, քանի վոր. նա տեղական ըն-
նակիչ է, ապա ուրեմն, մանկութեան հասակում, նա, յերևի հի-
վանդացել է մայրաքաղաքով իսկ յեթե նա բժշկվել ու կազդու-
վել է, յեթե նրա որդանիզմը հարմարվել է, նա այնուամենայնիվ
կհիվանդանա, բայց վրէժն այնպես ծանր, ինչպես թույլ, այլ հի-
վանդութիւնն էլ հոգեւոր մարդը։

Քա՞նի անգամ կարելի է հիվանդանալ մայրաքաղաքով.— մենք գիտենք,
վոր ծաղիկով, ֆուրսով, կարմրակով—առհասարակ հիվանդանում
են մեկ անգամ։

Մայրաքաղաքով կարելի չէ հիվանդանալ շատ անգամ, և դա կախ-
ված է նրանից, թե մարդը ամսվա ընթացքում վորքան հաճախ է
յեթնարկվել մայրաքաղաքի մոծակի խայթոցին։ Մարդուն խայթում
են շատ մոծակներ, բայց վորպէսզի մայրաքաղաքով հիվանդանա,
հարկավոր է, վորպէսզի նրան կծի այնպիսի մոծակ, վորի մարմ-
նի մեջ կար արդեն մայրաքաղաքի բազմացած պլազմոքիաներ։

Արդյո՞ք ամառը տա՞ կա՞ն այնպիսի մոծակներ, վորոնք վարակում
են մայրաքաղաքով հիվանդ մարդկանց արշամ պլազմոքիաներով։

Վորքան շատ կան յերկրում մայրաքաղաքով հիվանդներ, այնքան
աղիւլի շատ զլինեն նրանցից վարակված մոծակներ։ Բայց քանի
վոր ամառը մոծակները լինում են մի քանի միլիարդ, ապա,
պատահում է, վոր զխոնականներն ուսումնասիրում են մի քանի
հազար մոծակներ, մինչև վոր կգտնեն, վորեւ մեկին, վորի մարմնի
մեջ հնարավոր է լինում մանրագիտակի տակ յերևան բերել մա-
յրաքաղաքի պլազմոքիաների գոյութիւնը։

Արդյո՞ք ձեր բնասնիքում, կամ ձեր ազգականների մեջ, կամ գուցե
յեւ ձեր ծանոթների մեջ կա՞ն մայրաքաղաքով հիվանդներ, յիվ ինչ է
նկատում մեանց մեջ։

Ներկայումս պատկած է մայրաքաղաքով հիվանդ իմ յեղբայրը։
Նա գունատ է, մրսում է, նիհարել է, թուլացել։ Մի որ—նա ջեր-
մում է, մրսում է, նա փաթաթվում է վերմակներով, հետո սկսում
է տաքութիւնը, քրտնում է ու հետո լավ է զգում իրեն։ Մյուս որը
նա իրեն լավ է զգում։ Յերբորդ որը նա նորից տաքացնում ու
զոգացնում։ Ուսում է վտա, ախորժակ չունի։ չի կարողանում աշ-

խառնել: Անվ աշդպեա, հիվանդութեանը տեսւմ եւ արդեն յերկրորդ շաբաթը:

Ո՞վ ունի նիվա-նդ ազգական յիվ ինչ ե կասարվում մրա հեռ.

Մեզ մաս հիվանդ ե մեր հարեանը: Եւ ամեն որ տաքացնում ե, զտանցում ե, յերբեմն տանց գիտակցութեան ե լինում: Եւ շատ ծանր ե հիվանդանում: Ասում են, յերբ կլավանա, եւ յերկար ժամանակ աշխատելու հնարաւորութեան չի ունենալ:

Ո՞վ ե նկատել վտելի արհասովոր բան՝ մալլարիայով նիվանդ յերխառնելի մեջ:

Իսկապեա, դուրսում յեա ճանաչում եմ միքանի յերեխաների, վորոնք հիվանդ են մալլարիայով: Երանց բոլորի ստամոքաները ուռած են, զոնաւ ե նիւար են:

Հեռակապեա, մալլարիա նիվանդութիւնը արբեր ե լինում յիվ նիվանդութիւնն ընթանում ե արբեր ձեւով:

Ան աշդ լսել ու ինքա տեսել եմ աշդպիսի հիվանդների, նրանցից մի մասը փախում ե, մյուսները տառապում են ստամոքանի ցավով, մի վորք մասն ել կարծեա աննորմալ են դառնում: Մեծամասնութեանը քերումս ե:

Ի՞նչով ե վերջանում մալլարիա նիվանդութիւնը.

Առանձին ծանր դեպքերում, իր ժամանակին բժշկի ողնութեան յգիմելու դեպքում վերջանում ե մահով: Առհասարակ լավ խնամքի ե բժշկութեան դեպքում սուղջանում են:

Ո՞վ դիտի, բե մալլարիան ինչով ե բժշկվում.

Մալլարիայով հիվանդներին բժշկում են խինինով: Դա սպիտակ փոշի յե, զտն համ ունի: Սերբեմն աշդ փոշուց լուծուլթ են յինում ե տեսգով սրակում են կաշվի տակ:

Եւս կա՞ն արդյոք Ադրեիջանում մալլարիայով նիվանդներ.

Այո, Ադրեիջանում շատ խիտ ե տարածված մալլարիան: Մեզ մաս մեկ միլիոնից ավելի մալլարիայով վարակված հիվանդներ կան:

ԱՅՍ ԳԼԽԻ ՀԱՄԱՌՈՏ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Մոծակների միջոցով մալլարիայով ամենից շատ վարակվում են յերեխաները, հետո, վոչ-մալլարիայոտ տեղերից յեկածները, թույլ, հյուծված մարդիկ: Տեղացիները, հիվանդանալով մանուկ հասակից, ու սուղջանալով, հարմարվել են իրենց շրջանի կլիմա-

յական պայմաններին: Նրանց որդանիդմը վարժվել է մալարիային և յեթե, նա նորից վարակվում է մալարիայով, հիվանդությունը շատ հեշտ է անցնում: ԱՍԽՀ-ն պատկանում է մալարիայով խիստ վարակված յերկրների թվին: Մալարիայով հիվանդները վորոշ ժամանակով կորցնում են իրենց աշխատունակությունը:

Y.

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵՐԻ ԱՎԱՆ ԴԱՏԱՐԸ ՅԵՎ ԴԵԿԱՎԱՐՈՂ ՈՐԳԱՆՆԵՐԻ ՅԵՎ ԿԱԶՄԱԿԵՐԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

ԱՍԽՀ-ում հնարավոր է արդյո՞ք պայքարել մալարիայի տարածման դեմ.

Գայքարը մալարիայի դեմ, թեպես դժվար է, բայց լիովին հնարավոր է՝ ներգրավելով այդ պայքարի մեջ պրոլետարիատին, աշխատավոր դուռացիությանը, ամբողջ հասարակայնությունը, այն որդանների ղեկավարությամբ, վորոնք զբաղվում են առողջապահության հարցերով և հակամալարիական միջոցառումներով:

ԱՍԽՀ-ում կա՞ արդյոք վորելի կազմակերպություն, վոր ռաճում յել դեկավարում է այդ պայքար.

ԱՍԽՀ Ժողկոմխորհին կից գոյություն ունի Մալարիայի Կոմիտե, վորը գլխավորում է մալարիայի դեմ պայքարի ամբողջ գործը: Մալարիայի Կոմիտեյի ցուցմունքներով ու պլանով, Առողջապահության Ժողովրդական Կոմիտեի առը կազմակերպում է ուսել պայքար այդ չարիքի դեմ:

Ի՞նչ կազմակերպություններ են մոճում մալարիայի կոմիտեյի կազմի մեջ.

Մալարիայի Կոմիտեյի կազմի մեջ մտնում են Առողջօգնականաւոր, Կարմիր, Կիսալուսանի Ընկերությունը, Աղբջրանտեսությունը, յերկաթուղու ներկայացուցիչները, Հոգժողկոմաւոր, Առողջօգնականաւոր Տրուպիական Խնամարտաւոր: Կոմիտեն գլխավորում է ԱՍԽՀ Ժողկոմխորհի նախագահը:

Առողջօգնականաւոր ի՞նչ ունի իր տրամադրւոյան օսել՝ մալարիայի դեմ փաստօրեն պայքարելու համար.

Մալարիան ուսումնասիրելու և դիտական աւշյալների վրա հիմնավորված ճիշտ միջոցառումներ մշակելու համար, Առողջօգն-

կամաւը Քաղվում ունի Տրոպիկական Ինստիտուտ։ Ռայոններում
գործնական միջոցառումներ իրականացնելու համար Առողջօգ-
կության ունի տրոպիկական կայաններ՝ մահճակալային բաժան-
մունքով, մալյարիայի դիսպանսերներ և մալյարիական կետեր՝
հիվանդներին բժշկական ոգնություն ցույց տալու համար, ջրամ-
բարներն ու ճահիճները անվտանգ դարձնող խմբեր, բացի դրա-
նից, ամառ ժամանակ գործադրվում են սավառակներ, խոշոր
ջրամբարներն անփնտա դարձնելու համար։

Ի՞նչ պիտի նախատեսվի՝ մալյարիայի դեմ կանոնավոր պայքար
կազմակերպելու համար.

Նախ և առաջ անհրաժեշտ և հաշվի առնել, թե ինչ պատճառ-
ներն ու պայմաններն են նպաստում մալյարիայի տարածմանը, իսկ
հետո յեթե կարելի չէ, բոլորովին վերացնել այդ պատճառները
կամ դոնե թուլացնել այն։

Կարո՞ղ եմ արդյոք բոլոր անցածների նիման իրա վերաբեր
այդ պա-
սառները յիվ նրանց անունները տալ.

Հիմնական պատճառը. ճահիճները և կանգնած ջրերը, ջրանցք-
ները, ջրով հեղեղված բլրակի դաշտերը, դաշտերի ու բանջարանոց-
ների վտուղման ցանցի վատ կազմակերպված լինելն և, վորի հե-
տևանքով ջուրը հեղեղում և տեղամասերը և ստեղծում և արհես-
տական ճահիճներ։

Ձմեռուղ մոծակը և մոծակն ամառը. շենքեր, վորոնք պաշտ-
պանված չեն մոծակների ներս մտնելուց, վարակ տարածողները,
այսինքն, մարդիկ, վորոնք հիվանդացել են կամ հիվանդ են մալ-
յարիայով, վորոնց արյան մեջ գոյություն ունեն մալյարիայի
պլազմոգիաները, առողջ ուղղաթնակչության այն մասը, վորը վոչ
մի միջոց չի ընդունում, իրեն մալերիա հիվանդությունից
պաշտպանելու համար։

ԱՅՍ ԳԼԽԻ ՀԱՄԱՌՈՏ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

ԱՄԽՀ մալերիայի դեմ կազմակերպված պայքար և մղում Առող-
ջապահության Ժողովրդական կոմիտեի ատը՝ Ժողկոմխորհին կից
Մալյարիայի կոմիտեի գեկավարությամբ։ Առողջօգկոմատի Տրո-
պիկական Ինստիտուտը վարում և այդ պայքարի գիտահետա-
զոտական գեկավարությունը, իսկ հակամալյարիական կետերը
տեղերում իրադրծում են գործնական աշխատանքներ։ Մալյա-
րիայի դեմ տարվող պայքարն ուղղված և վերացնելու այն պատ-

ճառները, վորոնք նպաստում են այդ հիվանդության տարածմանը կամ մեղմացնելու հիվանդության տարածման պատճառները

VI.

**ՃԱԳԻՃՆԵՐԻ, ԿԱՆԳՆԱԾ ԶՐԵՐԻ, ԱՐՎԵՍՅԱԿԱՆ ՃԱԳՃԱՆ
ՅՈՒՄՆԵՐԻ ՎԵՐԱՅՄԱՆ ՄԻՋՈՑԱՌՈՒՄՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ**

Կա՞րող եմք մեզ վաչկացնել բոլոր հասկներն ու կանգնած զրեքը վորպեսզի մոծակը բազմամալու հնարավորություն չունենա, իսկ յերե յենք կարող հապա ինչ պիտի անել.

Մենք չենք կարող մի տարվա ընթացքում վոչնչացնել կանգնած ջրերը, վորովհետև դրա համար հարկավոր է ծախսել միլիոնավոր դրամ և ահագին քանակությամբ բանվորներ և խմեններներ ունենալ: Բայց մի շարք տարիների ընթացքում ցամաքացնել կանգնած ջրերը և վոռոգման ջրանցքների ու առուների ցանցը կարգի բերելը մենք կարող ենք և այդ ամեն տարի վորոշ չափով կաատարում ենք:

Ի՞նչպես իրագործել հասկներին յեղ անպեժ, ամոգուտ կանգնած ջրերի վոչնչացումը

Յեթի ճահճի ջուրը կարելի չե բաց թողնել գետի մեջ, պետք է նրան ջրանցքի միջոցով միացնել գետի հետ: Յերբեմե հնարավոր է լինում ճահճաւորներն ու կանգնած ջրերը հողով ու ցորով ծածկել: Յերբեմե ճահճների ու փոքր լճերի ջրերը դուրս եկանում տրակտորներով ու նաստաներով գնալի գետը:

Ի՞նչպես պիտի անել գյուղի այն ջրանցքների, առուների հետ, վորոն հոսում են գյուղի յեղ յերբեմն ֆաղափների փողոցներով.

Ջրանցքներն ու առուները պետք է այնպես կառուցել, վոր պետքի ջուրը կանգ չառնի նրանց մեջ, այլ հասի: Ջրանցքներն ծայրերը պետք է հավասար լինեն, վորպեսզի փոքրիկ փոսեր չառաջանան, ջուրը նրանց մեջ կանգնած չլինա:

Դուք ասացիք, վոր մոծակները բուն են դնում մայրիսկ պահածոների հին բանկայում ու կոտրած ամաններում, յերե նրանց մեջ անաբանվային ջուր է հավաքվում, մասնամեծցիք յեղ օակառները, վորոն մեջ ջուր են ածում, վորպեսզի նրանք չհափնեն— ինչ անել այդպիսում.

Անհրաժեշտ է բակերը, հրապարակներն ու փողոցները մաքրող աշակեր, այսինքն, հավաքել և աղբաւոր թափել այդ ամենը: Իսկ

ինչ վերաբերվում է Ջրով տակառներին, ապա անհրաժեշտ է ամեն 7 որը մեկ անգամ փոխել նրա ջուրը, իսկ այդ մամանակի ընթացքում թրթուրը չի կարող մոծակ դառնալ:

Ինչ անել ջրհորների ու ջրափոսների հետ.

Անպետք ջրհորներն ու ջրափոսները պետք է հողով ծածկել: Այն ջրհորները, փորանդից ջուր են վերցնում, պետք է ծածկել ամուր կափարիչներով:

Դեռերի ու լճերի նկատմամբ.

Դեռը միաստակար և դառնում, յեթե նա գարնանը հորդանում է, ուստի նման գետերի յեղերցները պետք է ամրապնդել և վերացնել ափերից դուրս դալը: Մեծ լճերը, փորոնց ջրերը խորն են և քամուց ալիքներ են առաջանում, միանգամայն անմիտա են: Փոքր լճերը, յեթե նրանք անտեսական նշանակություն չունեն, պետք է ցամաքացնել, իսկ յեթե ցամաքեցնել չի կարելի, պետք է ամրացնել և մեծացնել ափերը:

Հարկավոր ե՛ն վորել և միջոցառումներ այն ջրանցքների վերաբերմամբ, վորոնք կառուցում են ինժեներներ խորհանկետաւորյունների ու կոնստրուկտորյունների պատերում.

Պետք է հակադրվում կազմակերպել, փորպեսզի ջրանցքներից ջուրը դուրս հասի գետի փոսերը և ճահիճներ չկազմի անհրաժեշտ է նրանցում փոխացնել բուսականություներ, փորպեսզի ջուրը կանց չառնի, իսկ դաշտերի փոսզման մամանակ, հետեւի, փորպեսզի ջուրը անսղուս չհասի և ճահիճներ չկազմի: Ի՛նչ պիտի անել, այն վայրերում ուր կարող են առաջանալ արհեստական նանուսներ յեւ ջրերի կուտակում.

Ջրերի արհեստական կուտակումը անձրևներից գոյանում է այնտեղ, փորանդ հող են հանում աղյուս շինելու համար. յերկաթուղու գծի մոտ, խնդիրների կողքերին, յերկաթուղու ճանապարհներ ու խնդիրներ կառուցելու գեղջոււմ. յերբ գյուղացիները հող են վերցնում փորե և կարիքի համար:

Անհրաժեշտ է պարտադրեցնել, փորպեսզի աղյուս պարտառան ճեռացնեն գյուղից 5 կիլոմետր տարածության վրա, յերկաթուղու գծի կողքերին պետք է շինել տուներ, փորպեսզի ջուրը նրանց միջոցով հասի գետի գետակները, իսկ խնդու կողքերին յեղած փոսերը պետք է հաժաաքացնել: Դյուղերում և գյուղի ջուրջը պետք է յերևան հանել բոլոր փոսերը և նրանց հողով ծածկել:

ԱՅՍ ԳԼԽԻ ՀԱՄԱՌՈՏ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Քանի վոր մոծակները իրենց ձվիկները դնում են կանգնած ջրերում, անհրաժեշտ է բոլոր անողուստ կանգնած ջրերը վոչնչացնել, այսինքն, յեթե այդ հնարավոր է բաց թողնել դեպի գետերը կամ այդ տեղերը հողով ծածկել: Ջրանցքները պետք է ունենան հավասար ափեր և ջուրը նրանցում չպետք է կանգնի, այլ պետք է հոսի: Դաշտերի վոռոգման ժամանակ չպետք է թույլ տալ ջրի անողուստ լճացում:

VII.

ԻՆՉՊԵՍ ՊԵՏԷ Ե ՊԱՏԲԱՐԵԼ ՁՄԵՌՈՂ ՄՈՐԱԿԻ ԳԵՄ. ՎՈՐՈՆԷ ԵՆ ՁՄԵՌՈՂ ՄՈՐԱԿԻ ԳԵՄ ՊԱՏԲԱՐԵԼՈՒ ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ

Դիտավոր խնդիրը — յերևան բերել այն տեղերը, վորտեղ մոծակը ձմեռում է: Ձմեռող մոծակների վոչնչացումը պակասեցնում է մոծակների քանակության թիվը, վորոնք դարձնան ճահիճներում ձվիկներ են դնում և ամառվա բոլոր մոծակների նախամայրերն են հանդիսանում:

Ի՞նչպես յեկ յե՞րբ պե՞տ է վոչնչացնել ձմեռող մոծակներին:

Ձմեռող մոծակներին պետք է վոչնչացնել ցուրտ ժամանակ — դեկտեմբեր, հունվար և փետրվար ամիսներին: Այդ նպատակի համար բնակարանում, ըստ հնարավորության բոլոր սենյակներում պետք է փակել բոլոր պատուհանները, ձխնելույզները, պատերի բաց անցքերը և միայն մուտքի դուռը բաց թողնել: Բնակարանում հատակի վրա, կրակարանում դարսում են չոր ձիգնուս կամ չոր գոմաղը, թեթե խոնավացրած, կամ ձխախտաի փուշի և վառում են: Յերբ սկսվում է վառվել, ծուխ և առաջանում, վորը լցնում է բնակարանը: Հենց վոր սկսվում է ձխել, դուռը չպետք է փակել, այլ ներսից կախել դորդով, բերդինստով կամ վորե և դանով և հատակից մի քառորդ բարձրությամբ բաց տեղ թողնել և ինքդ դուրս յեկ բնակարանից: Մոծակները ձխից դուրս են թռչում: Դեպի ող՝ չփակված տեղից, իսկ քանի վոր դուրսը ցուրտ է, նրանց չուստով վոչնչանում են: Յեթե նման ծուխ տալը կպատրվում է դժվարում կամ հավարաներում, անհրաժեշտ է, նախևառաջ, կենդանիներին այնտեղից դուրս բերել: Լավ կլինի, յեթե ծուխ տալը կրկնվեր մի քանի շափաթից հետո, յեթե առաջին ծուխ տալը լավ չի կատարվել: Բնակարանը կարելի չե ծուխ տալ, ամուր

փակելով դուռը, այն ժամանակ մոծակները վռնչանում են ձխից: Կարևոր չէ արդյո՞վ վռնչացնել ԱՅԷԼ-ում ձմեռող բոլոր մոծակներին:

Դա շափազանց դժվար է, բայց անհնարին չեւ Գեոք և ձմեռող մոծակի դեմ պայքարելու ամսորյակ հայտարարել, պրոլետարիատի ու աշխատավոր դուրսդաշխության ակտիվ ուժերի աջակցությամբ բոլոր բնակիչի կետերում և բոլոր շենքերում ծուխ տալը կազմակերպելով, համարյա կարելի չե նրանց վռնչացնել: Առանձնապես ինչի՞ վրա ուշադրություն պիտի դարձնել ծուխ տալու ժամանակ յեղ ի՞նչ վտանգ կարող է լինել անգզուշությունից:

Կրակարանը պետք է այնպես դասավորել, վոր ձգնուռների կամ դոմայրի վառվելուց հրդեհ չառաջանա: Դրա համար,—յեթե կրակարանը փայտյա հատակի վրա չե դրվում,—պետք է նախ և առաջ կրակարանի տակը հողի հաստ շերտ անել: Կրակարանի մոտ չպետք է լինեն հեշտությամբ բոցավառվող իրեր: Անհրաժեշտ է, վոր վառվելու ժամանակ բոց չառաջանա:

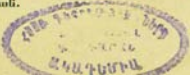
ԱՅՍ ԳԼԽԻ ՀԱՄԱՌՈՏ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ձմեռող մոծակի վռնչացումը նպատակ ունի պակասցնել դարձան կենդանի մոծակների թիվը, վորի հետևանքով մոծակները քիչ քանակությամբ ձվիկներ կդնեն հետևապես, մոծակներ թիվը ամառն այնքան էլ շատ չի լինի: Անհրաժեշտ է հիշել, վոր ձմեռը վռնչացրած մի մոծակը—դա միևնույն է, թե ամառը վռնչացվեն մի քանի միլիոն մոծակներ: Մոծակների վռնչացումը կատարվում է ծուխ տալու միջոցով քշելով ցուրտ ուղի մեջ, վորտեղ նրանք չուսով վռնչանում են: Ծուխ տալը պետք է կատարել ցուրտ—դեկտեմբեր, հունվար և փետրվար ամիսներին—լավ արդյունքներ են ստացվում, յեթե դուրսում ծուխ տալը կատարեն բոլոր բնակիչները, ով ազատ և աշխատանքից, Ծուխ տալու ժամանակ պետք է նախազգուշանալ հրդեհից: Ծուխ տալու ժամանակ պետք է բնակարանը ամուր փակել, վորպես-դի մոծակները ձխից վռնչանան:

IV

ԱՄԱՐԸ ԶՐԱՄԲԱՐՆԵՐՈՒՄ ՄՈՐԱԿՆԵՐԻ ԹՐԹՈՒՐՆԵՐԸ ՎՈՅՆՉՅՆԵԼՈՒ ԿԱՐԵՎՈՐ ՄԻՋՈՑԱՌՈՒՄՆԵՐԸ

Ահմ գիտեն, վոր բոլոր ջրամբարներ, միանգամից ցամաքացնել չեն կարող, ուստի ի՞նչ պիտի և անել վորպեսզի ջրամբարներում մոծակներ դարմանը յեղ ամառը չդնեն իրենց ձվիկներ յեղ նրանցից նոր մոծակներ չառաջանան:

Մենք չենք կարող արգելել մոծակին ջրանբար մտնելը. մենք նմանապես չենք կարող վոչնչացնել ջրամբարներում յեղած ձվիկները, բայց մենք կարող ենք վոչնչացնել այդ ձվիկներից առաջացած թրթուռները:

Ինչպես ե կատարվում քրքուռների վոչնչացումը ջրամբարներում.

Թրթուռներին վոչնչացնելու համար պետք է նրանց թողնել առանց ողի. թրթուռը ող չստանալով, խեղդվում և թրթուռներին վոչնչացնել կարելի չի նաև վորևե ըստով թռնափարելով:

Ինչպես ե կատարվում առաջին միջոցը.

Մենք գիտենք, վոր թրթուռը ող շնչելու համար ջրի մակերեսվույթի վրա ե հանում եր շնչափողը, իսկ ինքը մնում ե ջրի մեջ: Յեթե ջրի յերեսով վորևե յուզային հեղուկ անենք, մենք կըտեսնենք, վոր այդ հեղուկը արագ տարածվում ե ջրի յերեսին և կազմում ե բարակ շերտ, վորը արևի տակ գոլանդուլան ներկե ե տալիս: Թրթուռը շնչափողը գուրս հանելով, դեմ ե առնում նըրան, և արագ թափվում ե ջրի տակ: Նոր տեղ վորոնելով, ջրնչափողը գուրս հանելու համար՝ նա նորից հանդիպում ե հեղուկի շերտին, վորը ստիպում ե նրան կամ ջրի տակը մնալ առանց ողի կամ շնչափողը գուրս հանել և այն ծածկել հեղուկաշերտի մի փոքրիկ մասնիկով: Յերկու դեպքումն ել թրթուռի մահը անխուսափելի չի:

Ճահիճների մեջ յեղած թրթուռները վոչնչացնել կարելի չի նախքան կամ մազուլթով:

Ամառվա քնքացում ջրամբարի վրա բավակա՞ն ե արդյոք մեկ անգամ մալթ կամ մազուլթ անել.

Վոչ. Այդ հեղուկները գոլորշիանում են: Դրա համար ել, ջրանբարի ըստ թրթուռները վոչնչացնելու համար, անհրաժեշտ ե ջրամբարը նախքան ել տաս ոլը մի անգամ վորպեսպի թրթուռներից մոծակ առաջանալու հնարավորության առաջին առնվի:

Ինչպե՞ս պե՞տ ե ջրամբարները մալթ կամ մազուլթ անել.

Նրանք լավ են անվում հիսրոպուլտներից. Հիսրոպուլտը—հատուկ ձևովի սրակիչ և, վորով կարելի չի գուլից հեղուկը լավ ներս առնել և այն ցանել ջրամբարի մակերեսին: Կարելի չի սրկանել

կապու. հասարակ ջնջւողով: Դրա համար անհրաժեշտ և ամբողջ
ջրամբարի յեղերքով դնալ և նալթ կամ մազուկ սրակել: Նալթը
տարածվում և ջրի յերեսին: Իսկ յեթե ջրամբարը շատ լայն և
աշխենքն նրա մեջանողը շատ և հեռու ափից, անհրաժեշտ և նալա-
կով պատվել ջրամբարով և նալթ սրակել:

Ինչպես պիտի և վարվել, յի՞նչ ջրամբարի, հանճուխ մեջ յեղեգներ եմ
անում, կամ ջրի յերեսին ջրային կոշված բամբակի, անեղներ կամ.

Ամեն տեսակի բուսականության արգելում և վորպեսզի հե-
ղուհը ջրի յերեսին լավ շերտ կապի:

Տերևները ճեղքում են շերտը, վորտեղից թրթուռները կարող
են ող շնչել: Անա թե ինչու. հաճի մեջ յեղած յեղեղը արմատից
պետք և կտրտել, իսկ ջրի յերեսին յեղած բուսականությանը
փոցիով քաշել յեղերքը:

Ինչպես յի՞ ի՞նչով և բուցակովում բրբուր.

Թրթուրը թունավորվում և փարիզյան կանաչ կոշված փոշիով:
Այդ փոշին խառնում են դո՞ված մազած հանապարհի փոշու-
հետ և ցանում ջրամբարի վրա ձեռքի փուքսով կամ հատուկ
փոշեցան տղարատով: Թրթուռները ուտում են փարիզյան կանա-
չի հատիկները և փոշնշանում: Այդ միջոցառումը կոշվում և ջրամ-
բարը փարիզյան կանաչով փոշոտել:

Միյեկնույն և արդյոք բն որվա վոր ժամին կարելի յի ջրամբարը
վառն ծածկ անել:

Փռչի պիտի ցանել առափայտ ժամերին: Անձրեի կամ քա-
մու. ժամանակ փռչի ցանել չի կարելի: Յեթե փռչի ցանելուց
հետո անմիջապես անձրե յեկավ, փռչի ցանելը պետք և կրկնել
մյուս օրը: Փռչի ցանելը, ինչպես և նալթ ամելը կրկնվում և
տաս օրը մի անգամ:

Ինչպես ցանել փոռի կամ ինչպես նալթ լցնել մեծ ջրամբարների
վրա ուր անկարելի յի նալակով պոտելը:

Ահե ջրամբարների վրա առհասարակ նալթ չեն լցնում, այլ
փռչեծածկ են անում միայն փարիզյան կանաչով, վորը ցանում
և սովամանակը, թռչելով ջրի վրայով շատ ցածր տարածության
վրա:

Ամեն-ում այդ նպատակով աշխատում են սովամանակներ.

Նրանք տմառն աշխատում են Կարա-Չալայում, Յեկլախի լճե-
րում, Մուղանում և ինչմաղում:

Ջրում մոծակի թրթուռների վոչնչացնելը կատարվում է ամառ ժամանակ տրոպիկական կայանների, մայրաքաղաքի գիւսպաններին կամ մայրաքաղաքի կենտրոնի ղեկավարութեամբ՝ հենց ազդարանակութեան կամ հատուկ անձնակազմի միջոցով, թրթուռները վոչնչացնում են ջրամբարները նավթով, մագնիթով ծածկելով, վորից հետո ջրի յերեսին առաջանում է շերտ, վորը տրոպիք է հանդիսանում թրթուռին ող շնչելու, վորից է նա վոչնչանում է։ Ջրամբարների յերեսին ցանում են փարիզյան փուխ, թրթուռները ուտում են փուխն և վոչնչանում։ Այդ միջոցառումները պետք է կրկնել 10 օրը մի անգամ, վորպեսզի թրթուռներից մոծակներ չառջանան։ Մեծ ու անմատչելի ջրամբարները փոշեծածկ են անում փարիզյան կանաչով՝ սափառանակներից։ Փարիզյան կանաչը ցանվում է ջրի յերեսին, նա անվճար է աճում, և ձկների, ուրիշ կենդանիների ու մարդու համար։

IX.

ԱՄԱՐԸ ԿԱՍՈՒՆԱՅԱԾ ՄՈՐԱԿԻ ԳԵՄ ԴԱՅԿԱՐ ՅԱՆԵԼՈՒ ՄԻՋՈՑՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Ինչպէս պետք է կայանա հասուցացած մոծակի դեմ ամառը պայտառ քանելու խնդիրը.

Նրանում, վոր մոծակներն ամառը մարդկանց չկծեն։

Ի՞նչպես կարելի յե այդ անել.

Դրա համար անհրաժեշտ է միջոցներ ձեռք առնել, վորպեսզի մոծակը չկարողանա բնակարան մտնել, իսկ յեթե մոծակը, վորն է կերպ ներս և սողոսկել բնակարան, միջոցներ ձեռք առնել, վոր մոծակը քնած մարդուն չխայթի։

Ի՞նչպես մոծակի բնակարան մտնելու առաջն առնել.

Դիտենք, վոր մոծակը բնակարան է մտնում յերեսին ղեմ, տրեխի մուտքից հետո, այդ ժամերին չպետք է բացել պատուհաններն ու դռները։ Բայց քանի, վոր ամառը տոթ է և հարկավոր չե սենյակի պատուհաններն ու դռները փակել, դրա համար դռները և պատուհանները բանալ և դրսից ծածկել մարլայով կամ մետաղյա ցանցով, վորոնց միջով մոծակները չեն կորող անցնել։

զի՛նք և արդյո՞ք բոլոր պատուհաններն ու դռները մատչալով ծածկել
Այն սենյակները, վորոնք մի քանի պատուհաններ ունեն,
պարելի չե մարլայով ծածկել մեկը կամ յերկուսը, իսկ այն սեն-
յակները, վորտեղ մեկ պատուհան կա, պարզ և, վոր պետք և
ծածկել ցանցով: Դռներն անհրաժեշտ և ամբողջովին ծածկել
ցանցով:

Ի՞նչպիս ևն պատուհաններ ծածկում ցանցով.

Փայտա շրջանակ և շինվում, վորի վրա ամրացվում և ցանցը,
իսկ հետո շրջանակը ամուր կերպով մեխվում և պատուհանին,
այնպես, վոր ադատ անցքեր չմտն և վորպեսզի ցանցը չխան-
գարի պատուհանների բացելուն:

Ի՞նչպիս ևն դուռը ծածկում ցանցով.

Դա դուռը ինչ բարդ և Դռան առաջ դրսից քառակուսի ձո-
ղերից պատրաստում են բաժանաճաճի լայնության արկղ, վոր-
պեսզի դուռը հնարավորություն ունենա բացվել այդ արկղի
ներսից: Այդ արկղի տուաշին կողմը դրվում և նույն ձողերից
շինված քառակուսի շրջանակ, իր մեծությամբ հավասար դռանը:
Այդ ամենը ծածկվում և դրսից ցանցով: Ստացվում և սրահակ
(ամբարտ): Սենյակ մտնելու համար, մարդը նախառաջ մտնում
և այդ սրահի ներսը, ժողկում և արտաքին դուռը և հետո արդեն
բացում և սենյակի դուռը: Այնքան այդ ժամանակ մոծակը ներս
մտնի սրահի մեջ, նրան այնտեղից հնարավորյամբ կտրելի չե
դուռս քշել:

Քնած մարդուն ի՞նչպիս պաշտպանել մոծակից.

Սենյակում անկողինները վրա անհրաժեշտ և կախել կիսնյից
կամ մարլայից լայն վարագույրներ, վորի տակից մոծակը վոչ մի
կերպ չի կարող ներս մտնել: Նախքան անկողին մտնելը, պետք
և ստուգել—արդյո՞ք ցերեկը մոծակը վարագույրի տակ չի մտել:
Դուղացիներ ի՞նչպիս ևն պաշտպանվում մոծակներից.

Մերկեմները իրենց բակերում չոր գոմազը ևն վառում, մոծակ-
ներին քշելու համար, իսկ գիշերները քնում են տանիքների վրա
կամ այդ նպատակով հատուկ կառուցում են շորդախներ—վիշ-
կաների նման: Քամին այդ բարձր տեղից քշում և մոծակներին,
բայց և մոծակն էլ այդքան բարձր տեղ չի թռչում:

Ինչ պիտի անել այն մոծակների հետ, վորոնք սենյակ ևն մտել.

Անհրաժեշտ և նրանց վորստը և սպանել կամ սենյակից դուրս
քշել:

ԱՅՍ ԳԼԽԻ ՀԱՄԱՌՈՏ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Մոծակի կենուց ապահովվելու ամենակարեւոր միջոցառումներին մեկն էլ այն է, վոր պատուհանները ցանցերով ծածկել և դռներին մոտ տանքուրներ դնել (սրահակներ) անկողինների վրա կիսեյից վարադուրներ շինել: Առանց ցանցի պատուհանները բաց չթողնել, մանավանդ յերեկոյան ժամերին վորովհետեւ մոծակներն անմիջապէս թափվում են սենյակ:

ՄԱՆՍԵՐԻՆ ԳԻՎԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆԻՑ ԴԱՅՏԴԱՆՎԵԼՈՒ ՅԵՎ ԳԻՎԱՆԴՆԵՐԻՆ ՈՒ ՎԱՐԱԿՎԱՄՆԵՐԻՆ ԲԺՇԿԵԼՈՒ ԸՆՍԻՆ

Ի՞նչ պիտի անի առողջ մարդը, յերե մա ախտաւանքի ժամանակ յենքարկվում է մոծակի խայրացի:

Առողջ մարդը իրեն խայթոթից, պաշտպանելու համար պետք է բժշկի ցուցմունքներով և նշանակած ժամերին խինին ընդունի:

Ի՞նչպէս է պաշտպանում մարդը իրեն ախտաւանքի ժամանակ:

Գլխարկի վրա կիսիայից կամ մարլայից լայն ցանց և կապում վորով նա ծածկում և գլուխը յերեսը այնպէս, վոր իջնի մինչև կուրծքը: Ձեռքերին ձեռնոցներ և հազնում այնպիսի կտորից, վոր մոծակը չկարողանա խայթիլ: Վտքերը բաց չպետք է մնան, շապկի և մյուս զգեստների մեջ բաց տեղ չպետք և լինի վորպէսզի մոծակը չխայթի:

Առողջ մարդիկ ի՞նչ նպատակով են խինին բնդունում:

Առողջ մարդիկ բժշկի ցուցմունքով խինին են ընդունում վորպէսզի, մալարայի մոծակը խայթիլու դեպքում չի հիվանդանան յերբ մոծակի թուքի հետ արյան մեջ են անցնում մալարայի պլազմոտեաները, նրանք չեն կարող բազմանալ նրա արյան մեջ և հիվանդություն առաջացնել, քանի վոր խինին ընդունելուց հետո՝ ստամոքսից անցնում և արյան մեջ, իսկ որդանիդմի մեջ լինելու դեպքում—պլազմոտեաները վաղնշանում են: Ի՞նչու նաեկօպես խինին պե՞ս է բնդունել:

Նախ և առաջ նրա համար, վոր ամեն մի հիվանդություն, մարդուն զրկում է աշխատելու ընդունակությունից և պետությունը կորցնում և հասարակության կարեւոր անդամին ներառ հիվանդության ժամանակ: Յեթե հիվանդանում են շատերը,

յերթի տնտեսական կյանքը, շինարարությունը կորցնում և իզուր կորած աշխուրհը Աստուծոյ դման գանձարկները պետք և վճարեն այդ որբի համար, սա ինարկի տալիսնում և տնտեսագրական ծախս զանի վոր այդ միջոցները կարող են ծախսվել նոր տնտեսութիւններ կառուցելու, կամ այդ գումարներով հիւանդներին սանատորիաներում տեղափոխելու համար: Ամեն մի հիւանդի արշան մեջ գոյութիւն ունեն մալլարիայի մանրները, կարող և վոր մոծակի միջոցով շատ առողջներ վարակվեն: Հենց այդ պատճառով անհրաժեշտ և բժշկել բոլոր նրանց, վորոնց արշան մեջ կան մալլարիայի մանրները, նամանականդ նոր հիւանդներին, վորոնց արշան մեջ միշտ կան այդ մանրները:

Ինչպե՞ս և իմացվում, առիթով արտաբուս առողջ րվացող մարդու կամ իսկպպես հիւանդի արշան մեջ կան մալլարիայի մանրներ:

Բժիշկը կամ քույրը այդպիսի մարդու մասը ծակում և մի քանի կաթիլ արշուն են վերցնում ապակու վրայ: Հետո այդ ապակիները մշակում են ներկերով և հետադուրում են մանրագիտակի տակ: Անքի արշան զնդիկներին մեջ մանրները կան ապա բժիշկը շատ հեշտությամբ կարող և խմանալ:

Այնչէ կան այնպիսի ճեղք, ուր չկա մալլարիա կամ բի բի և:

Այդպիսի տեղեր կան հանրապետության լեռնային բարձր ռալոններում: Զաքաթալայի, Նուխա, Շամախու ռալոնների Հյուսիսային մասերը, Ղուբայի, Թալիսայի լեռնային գիծը, Բյուրզխտանի, Շուշու, Բյանջայի ռալոնի լեռնային մասը միանգամայն ազատ և մալլարիայից:

ԱՅՍ ԳԼԽԻ ՀԱՄԱՌՈՏ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ.

Մարդու մարմնի բաց տեղերը քաթանով ծածկել վորը պաշտպանում և մարմինը մոծակների խայթոցից: Մոծակների խայթոցից չհիւանդանալու համար անգամ առողջ մարդը բժշկի ցուցմունքով պետք և ընդունի խինին: Խինինը տմենաուժեղ միջոցն և մալլարիայի գեմ: Խինինով պետք և բժշկվեն վո՞ն միայն մալլարիայով հիւանդները այլ նրանք, ովքեր թեպետև առողջացել են մալլարիայից, բայց նրաց արշան մեջ գեռևս մալլարիայի մանրները կան: Մալլարիայի մանրները արշան մեջ ճանաչվում են մանրագիտակի տակ:

ՄԵՐ ՄԱՍՆԱԿՅՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՄԱԼՍԱՐԻԱՅԻ ԳԵՄ ՏԱՐՎԱԶ ՊԱՇԷՄՐՈՒՄ.

Կարո՞ղ եմ արքյոֆ մեր դարոցի առակեաճեւեր վորչիկն օգուտ տալ մայրաքիայի դեմ տարվող պայքարին.

Նախահառջ մենք կարող ենք պատմել տաճը մեծերին վոր պնդի նրանք իմանան, թե ինչպէս պետք է պաշտպանվել հիւժանդությունից: Մենք կարող ենք զանել և ցույց տալ մալլարիայի դիւպանսերին շրտմբարները՝ ամառը նրանց անվտանգ դարձնելու համար: Մենք կարող ենք զանել մոծակներին ձմեռնալու տեղը և բժիշկներին հետ միասին ծուխ տալ մոծակներին: Մենք կարողք ենք կադմակերպել շաքարթորյակներ փողոցները, բակերը և հրապարակները, կոտորված ամաններից մաքրելու համար:

Վերջապես, մենք կարող ենք դիմել մեր բժշկին և առաջարկել նրան մեր ողնությունը ախտահար, վորտեղ նա կարող է ոչ տազործել մեզ մալլարիայի դեմ տարվող պայքարում: Մենք կարող ենք այդ գործին միջ ներդրավել և մեծերին:

Յեթե բոլոր աշակերտները—իսկ նրանց թիվը հարյուր հազարից ավելի յե—կմասնակցեն մալլարիայի դեմ տարվող պայքարին՝ բժիշկներին հետ և նրանց ղեկավարութամբ՝ մենք կարող ենք շատ մեծ ոգուտ բերել:

Ուզում եմ արդյոք դուք այդ ոգնութունը ցույց տալ.

ՄՐՇՏ ՊԱՏՐԱՍՏ ԵՆՔ.

104.
1 п. 20 4.

1139242

Д-р А. А. Мелик-Пашаев

МАЛЯРИЯ

и борьба против малярии

АЗЕРНЕШР—Отдел массовой литературы
Баку—1934